

Sosyal Kimlik İnşasında Damgalanmanın Rolü

The Role of Stigmatization in Social Identity Construction

Melek Çaylak ¹

Öz

Bireylerin toplumsal yaşam içerisindeki konumları, beklentileri ve kimlikleri, kendileri gibi olmayanlar tarafından oluşturulan bir sosyal kimlik inşası içerisinde şekillenmektedir. Bu sebeple bireylerin yaşadıkları toplum ile kurduğu ilişki, üyesi olduğu grup ve bu grubun o toplumdaki diğer gruplarla ilişkileri çerçevesinde sosyal kimlik edinimi gerçekleşmektedir. Sosyal kimliğin şekillenmesinde olumlu ya da olumsuz bir takım etkenler söz konusu olabilmektedir. Bu açıdan sosyal kimliğin oluşumunda damgalanma kişisel ve toplumsal anlamda önemli bir yer edinmektedir. Damga, Goffman'ın ifadeleri ile "*damgalanan bireye daha az değer verme davranışı, bu etiketi taşıyan insanların daha az istenebilir ve neredeyse insan gibi algılanmaması*" olarak tarif edilir. Becker'a göre ise toplumsal gruplar, oluşturdukları kurallara uymayanları "dışarıdakiler" olarak etiketler ve sapmayı yaratırlar. Bu anlamda grup dışı olanlar yani normal dış olanlar damgalanmaktadır. Damgalanan bireyler için oluşan olumsuz imaj, sosyal kimliklerini negatif şekilde etkilemektedir. Bu kimlik inşasında en önemli tavır ön yargılardır. Önyargılar, toplumun damgalanan bireylere karşı tavır almasına, onların toplumdan dışlamalarına, ayrımcılığa maruz kalmalarına, toplumsal aidiyet duygularının zayıflamasına etki etmekle birlikte, toplumsal bütünleşmenin sağlanamamasına ve çatışma kültürünün oluşmasına ya da hak mücadelesi çerçevesinde oluşan toplumsal hareketlerin doğmasına da neden olmaktadır. Bu açıdan sosyal kimlik inşasında, gerçek ve görünen sosyal kimlik bağlamı irdelenerek, normallik ve anormalliğin vurgusu, ötekinin rolü ve damgalanmanın kişisel ve toplumsal söylemlerine değinilecektir.

Anahtar kelimeler: Sosyal Kimlik, Damgalanma, Normallik, Öteki, Toplumsal Dışlanma

¹ Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, melekçaylak.edu@gmail.com ORCID Numbers: 0000-0002-5604-7540

Bu makale İntihal.net sistemi tarafından taranmıştır.

Gönderim Tarihi: 07 Ekim 2022

Kabul Tarihi: 27 Ekim 2022

Erişim Tarihi: 27 Haziran 2023

Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)

Abstract

The individual in social life is in the construction of a social identity established by those who are not like him in the status, anticipations and identity. Social identity is the period when the individual gets "own identity" within the framework of relations with other groups in society in the context of society individual relation. Goffman describes as "less valued behaviors of the individual who is stigmatized, people who have this label are desirable and almost not perceived as human". According to Becker, social groups label those who do not comply with the rules as "outsiders" and create a deviation. In this sense, out-of-group ones are stigmatized except for the normal ones, and social identity acquisition has a negative meaning when more negative images are created for the stigmatized ones. The most important attitude in this identity construction is prejudices. In the result of these prejudices, it cause to take steps against the stigmatized individuals, to expel them from society and to be expelled discrimination, to weaken social belonging feelings, to the failure of social integration, and to bring culture conflict in society. In this respect, in the construction of identity Social real and visiable social identity will be examined and the emphasis of normality and abnormality, the role of the other and the personal and social discourses of the stigmatization will be addressed.

Keywords: Social Identity, Stigmatization, Normality, Other, Social Exclusion

1. Giriş

Kimlik oluşumuna yönelik sosyolojik açıklamalar, bireylerin kimliğini algılaması/algılanması kendi dışındaki bireylerle olan sosyal etkileşimi sonucu oluştuğu şeklindedir. Bu açıdan bireyler sahip oldukları kimlikleri ile toplumda bir yer edinme, statü kazanma ya da olumsuz yüklenen kimlik edinimi sebebiyle toplum tarafından dezavantajlı konuma itilmekte dolayısıyla baskı altında bulunmaktadır. Bu baskı bireylerin, kimlik oluşturma, sosyalleşme ve sosyal organizasyon içerisine katılımlarını kısıtlamaktadır. Bu kısıtlanmışlık durumu bireylerin sosyal ilişkilerinin düzenlenmesinde sorun oluşturabilmektedir.

Bireylerin sosyal kimlik inşası öncelikle kimlik söylemi içerisinde değerlendirilmektedir. Bu açıdan sosyal kimlik, bireylerin sahip oldukları kimlik kavramının anlamlandırılmasına ve damgalama eğilimleri ile oluşmaktadır. Bireyler damgalanma ile var olan ön yargıları destekler nitelikte davranmaktadır. Bu davranışı tetikleyen etmen Pigmalion etkisi yani Merton'un ifadesiyle *"kendi kendini gerçekleştiren kehanet"* olarak ifade edilmektedir. Merton bu ifadeyi, *"başlangıçta hatalı olan bir durum tanımının yeni bir davranışa yol açması ve bu davranışın başlangıçtaki yanlış tanım veya yargıdan doğru hale gelmesi olarak"* tanımlamaktadır (Bilgin,2014:81). Dolayısıyla bireylerin sosyal kimlik oluşumundaki damgalanmanın rolünün negatif anlamlar ifade edebildiğini söylemek mümkündür. Bireylerin özellikle sosyal kimlik oluşumunda diğeri tarafından nasıl algılandıklarının önemi açıktır. Sosyal etkileşim ile damgalanmak arasındaki ilişki bağlamında sosyal kimlik oluşumunu anlamak çalışmamızın omurgasını oluşturmaktadır.

Sosyal kimlik konu bütünlüğü açısından kimliği oluşturan etmenlerden yani kimlik, benlik, ayna benlik gibi kavramların ışığında tanımlanabilmektedir. Çalışma içeriği açısından da sosyal kimliğin oluşmasına etki eden, toplumsal bir yargı oluşturma potansiyelini içinde barındıran damgalama eyleminden ve bu eylemin oluşturduğu damgalanan kimliğin oluşum süreci üzerinde tartışılacaktır. Kısaca, damga ve normallige yapılan vurgu ile oluşturulan öteki algısı ışığında sosyal kimlik inşası tartışılacaktır.

2. Kimlik, Sosyal Kimlik ve Öteki ile Kurulan İlişki

2.1. Kimliğin Oluşum Süreci ve Benlik

Kimlik kavramı, psikolojik ve sosyolojik yönleri içinde barındıran dinamik bir kavramdır. Bu açıdan sosyal psikolojide kimlik ve benlik kavramları yakın ilişki içerisinde değerlendirildiği gibi, özdeş anlamalarda da kullanıldığı görülmektedir. Kimliğin düşünürlerce farklı tanımlamaları bulunmakla birlikte, genel olarak kimlik kendini ifade etme, tanımlama,

anlamlandırma ve toplumla bütünleştirme imkanı veren, kendisine ve diğerlerine yönelik bakışın belirlenmesi ve aidiyet duygusunun oluşmasında etkin rol oynayan, bireyin kendi değerini biebilme hali olarak ifade edilmektedir (Meral, 2011;3). Net bir tabirle kimlik, bireyin kendisini nasıl tanımladığı ile ilgili olup, bireyin kendisi ile ilgili sahip olduğu temsilleri barındırmaktadır. Kimlik; bireyin kendi tanımlama, kavrama, kendi bilincine varma şeklinde sosyalleşme sürecinde edindiği bir kavrayıştır (Bilgin,2014:96). Kimliğin bir çırpıda verilmediğine, yaşam boyunca oluşup geliştiğine, resmi kayıtlarda grnenlerle sınırlı olmadığına, insanların büyük çoğunluğunun dinsel bir geleneğe, bir ulusa, bazen iki ulusa, etnik ya da dilsel bir gruba, bir aileye, bir mesleğe, bir kuruma, bir sosyal çevreye bağlılıkla olan ilişkisine vurgu yapan Maaloof (2017:16), kimliği “*Kimliğim beni başka hiç kimseye benzemez yapan şeydir.*” ifadesiyle tanımlamaktadır.

Bireylerin kendi kimliklerini tanımlamaları kendilerine atfettikleri anlamlar bütünüyle gerçekleşir. Dolayısıyla toplumsal alan içerisinde bireylerin kendilerini diğerleri ile etkileşimde içindeyken nasıl konumlandıkları ve kendilerini nasıl tanımladıkları ile yakından ilgilidir. Bu kendini tanımlama belli başlı ögelerle gerçekleşmektedir. Bu geler kimlik inşasında bireyin dışındaki diğerinin varlığının göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu geler; “Ayna ben”, “Karşılaştırma”, “Grup aidiyetlerini dile getirmek”, “Sosyal statü”dr. İlk olarak Ayna ben; bireylerin dışındakilerin bireylere yansıtığı özellikleri ifade etmektedir. Ayna benliğin tanımlanmasında diğerlerinin etkisi söz konudur. Karşılaştırma ise; bireylerin kendilerini tanımlamayı diğerleri ile karşılaştırarak yapmasını ifade etmektedir. Grup aidiyetlerini dile getirmek; bireylerin, tekil özelliklerden ziyade grubu aidiyetini ne çıkarmaya çalışma söz konusudur. Son olarak sosyal statü kavramı ile; bireylerin kendilerini konumlandıkları ve sahip olunan statüye ait rollerle ilişkilendirilmesinden kaynaklanmaktadır (Bilgin,2014:84-85).

Dolayısıyla ayna ben, karşılaştırma, grup aidiyetini dile getirme ve sosyal statü ögelerinden hareketle kimlik inşasının, sosyal çevreden bağımsız olarak şekillenmediği, bunun aksine sosyal evre, bireyin kendisi ve diğerleri arasındaki farklılaşmaları da içermektedir. Diğer taraftan kimlik, bireyin diğerleri ile arasında kurduğu zdeşleşmelerden hareketle oluşmaktadır. Kimliği oluşturan benlik imgesinde “farklılık duygusu”, “tutarlılık ve süreklilik” duygusu bir araya gelmekte ve kimlik bu iki olguyu birden içermektedir. Erikson’un (1960:53) kimliği tarif etmesinden de anlaşılacağı gibi kimlik; bir bilinç ve süreç olarak tanımlar. Bilinç, bireyin kendi özelliğine vurgu yaparken, süreç, kendi sürekliliğini sağlamada bilinç dışı çabası ve bir grup aidiyetini içermesidir. Bireylerin kimlik oluşumunda bir ayna ilişkisi oluşur. Bu ilişki süreci,

diğerlerinin yargılama şekli, bireyin kendini değerlendirmesi ve diğerlerinin bireyi yargılama tarzını kendi değerlendirışı olarak tanımlanır. Ayna aşamasında gerçekleşen özdeşleşme, Hegel'in "Köle Efendi Diyalektiği" kavramı bağlamında kölenin kendisini efendisinden ötürü tanımlaması ya da tam tersine vurgu yapması ile benzerdir (Bilgin,2014:119). Yani her şey zıttıyla tanımlanır. Birey ancak diğerinin vasıtasıyla kendilik bilinci olarak kendini tanıır. Kendilik bilinci olmak için ise "arzulayan bilinç" olarak diğerini inkar etmesi gerekir. "Arzulayan bilinç" öznedir ve diğerlerini nesne konumuna iterek kendi bilincinin farkındalığını oluşturur. Kendini diğer bilince göre konumlandırır. Bu da kimlik oluşumundaki ayna aşamasına özdeştir.

Kimlik oluşumunda önemli olan kavramlardan biri de benlik kavramıdır. Benlik kişisel olarak bireylerin kendilerine ilişkin bilinç edinme yetisi olarak ifade edilmektedir. Bireyin kendinin farkında olması, bilinç düzeyinin sağlanmış olması olarak da tanımlanmaktadır. Bu açıdan benlik bizim dış görünüşümüz hakkındaki düşüncelerimiz, oluşan yargıya yönelik fikrimiz ve ve duygumuz ile açıklanmaktadır (Bilgin,2014:101).

Diğer taraftan sosyal benlik kuramcısı Mead benliği ifade ederken, benliğin doğuştan getirilen bir durum olmaktan ziyade, süreç içerisinde toplumsal bir takım uyaranlar ile öğrenilen bir durum olduğunu belirtmektedir. Buna bağlı olarak sosyal benliğin inşasında iki ana benlik türünden bahsedilir. Bunlar birisi "özne ben" diğeri ise "nesne ben"dir. Bu iki benlik türü benliği oluşturan içsel ve dışsal uyaranlar ile bireylerin bilinçlilik hali üzerindeki durumu ifade etmektedir. Bu benlik türleri, "bireysel varlık" ve "genelleştirilmiş öteki" ayrımını açıklamak için bir formülasyon şeklinde kullanılmaktadır. "Özne benlik" ve "nesne benlik" arasındaki ayrım, sosyal benliğini oluşturmaya çalışan bireyin sadece kendi eylemlerini fark etmesi değil, kendisi dışındakilerin eylemlerine de tepki verebilmesi ve kendi eylemlerini gözlemleme yetisine sahip olabilmesidir. Mead'e göre öznel benlik, içgüdüseldir fakat deneyimlenme yoluyla ortaya çıkabilmektedir. Çünkü bireyler ancak eylemleri sonrasında oluşan duyusal kabuller ile eylemlerine dair bir bilinç geliştirirler. Dolayısıyla diğerlerine karşı tepkide bulunan eylemin gerçekleşmesi özne benliğin ortaya çıkmasıyla mümkün olur. Özne benlik, arayışta olmayı, bulmaya yönelik ilgiyi ve gerçekleştirme çabasını ifade eder. Özne benlik, bireyin eylemler karşısında doğrudan kendini göstermediği ama ötekilerin tutumlarına karşı geliştirdiği tepki ile ortaya çıkmakta ve nesne benlik ile burada ayrılmaktadır. Nesne benlik, ötekilerin tutumlarına yönelik bilinçli farkındalık ile gelişen ve oluşmasında ötekinin tutumlarının önemli olduğu bir kavramdır. Mead'e göre benlik kendi üstüne düşünebilen, algılayabilen,

eleştirebilen, bir bilinç oluşturur. Oluşan bu bilinç öteki ile karşılaşıldığında takındığı tutumu da belirlenmektedir (Mead, 1964; Mead, 1934:174-175).

Dolayısıyla özne benlik, oluşum sürecinde kendinden menkul bir şekilde bilinç düzeyi geliştirirken, nesne benlik, ötekinin tutumuna yönelik oluşan bir bilince atıf yapar. Bu sebeple nesne benlik ötekinin tutumu yoluyla benliği inşa etmektedir. Özne benlik ise kendi eylemleri üzerinden bilinç oluşturma ve bu eylemler üzerinde düşünme yoluyla benliği inşa eder. Düşünümseldir, yani kendimizi diğerlerinin gözüyle algılamamızdır (Goode,1994:103). Bu kendi üzerine düşünme bilinci, kendisi dışındakilerle oluşan birliktelik ile kişilere verilen roller sosyal kimliğin oluşmasına etki etmektedir.

2.2. Sosyal Kimliğin Oluşum Süreci

Sherif ve Tajfel tarafından geliştirilen toplumsal kimlik kuramına göre, birey kendi kimliğini içinde bulunduğu gruplarla özdeşleşerek hazırlamaktadır. Tajfel (1982;2) sosyal kimliği, *“bireyin benlik algısının, bir sosyal gruba ya da gruplara üyeliğine ilişkin bilgisinden ve bu üyeliğe yüklediği değerden ve duygusal anlamlılıktan kaynaklanan parçasıdır.”* şeklinde ifade etmektedir. Sosyal kimlik, içinde bulunulan sosyal grupların bireylere yüklediği anlamdan, kabul ve onaydan bağımsız düşünülemez. Dolayısıyla sosyal kimlik, benlik algısının öznel ve nesnel yönünün grup ile ilişkisinin yansıdığı noktada meydana gelmektedir.

Kimlik sosyal, bireyin kendisini ait hissettiği, toplumsal grupların idealleri ve değerleriyle olan bütünleşmesiyle oluşmaktadır (Hakan,1995:147). Bu açıdan milliyet, ırk, cinsiyet gibi belli kategorilere yönelik aidiyetin oluşmasında sosyal kimlik belirleyici olurken, kişisel kimlik, bireye özgü daha spesifik özellikleri belirlemektedir (Hogg ve Abrams,1998).

Kimliğin oluşturulması ve sürdürülmesi, yaşamlarımız boyunca diyalojik olarak devam eder. Bu anlamda kimlik, bireyin başkalarıyla kısmen açık kısmen kapalı olarak kurduğu diyalogla oluşturulur (Taylor,2010:55). Bu diyalog hem kişisel kimliğin oluşması hem de kolektif kimliğin tanımlanması ve özümsemesi açısından önemlidir. Bu anlamda Turner, kişisel kimliği, özerkliğin ve bağımsızlığın öne çıkarılması olarak tanımlarken, toplumsal kimliği, kişisel kimliğin yok olması şeklinde tanımlamaktadır (Zıllıoğlu, 2008: 21-22).

Kolektif bir gruba ait olmak, bireyin kendi kimliği ile ilgili bilgi edinmesini sağlayacaktır. Bireyin kimliği, onun kendi aidiyet grubunda oluşturduğu saygınlığa ve grubun diğer gruplar karşısındaki konumuna da bağlıdır. Bireyin ait olduğu grup ile dış grup arasında görülen keskin farklılaşma, kendi pozitif kimliğini diğerlerine dayatmaya yönelik bir mücadele olarak görülmektedir. Aidiyet grubuyla özdeşleşmek, bireyde güvenlik ve gurur duygusu

oluşturmaktadır. Diğer taraftan aidiyet grubunun, başka bir gruba karşı üstünlüğünü açıklaması, bireylerin kişisel rekabetten kolektif düşmanlığa geçmelerine yol açmaktadır. Kolektif “biz”, diğerlerine karşı kendi varlığını ortaya koyar. Kendi dışında olanların bir tehdit olduğu duygusu, grubun iç bağlılığını desteklerken aynı zamanda diğerlerine saldırarak ya da rekabet ortamlarını oluşturarak bu bağlılığın doğrudan etkileyicisi olur (Schnapper,2005:151-152).

Sosyal kimlik, bireylerin bir sosyal grup tarafından kişiliklerine yönelik algılanan tutum ve karakterini kapsar. Yani sosyal kimlik, bireyin kendi kimliğini edinme sürecinde toplum ile kurduğu bağ ile üyesi bulunduğu grup ve o grubun toplumda bulunan diğer gruplarla kurduğu ilişki bağlamında gelişir (Tajfel,1981:68). Bireyin kimliğini edinirken, kendini güvende hissetmesi, yaşamını planlaması ve istikrarlı ilişkiler kurması için gerekli sosyal çevreye ihtiyacı vardır. Bu sosyal çevre aracılığı ile bireylerin yaşamları anlam kazanacak, geniş toplum içinde yer edinecek, varoluş açısından gerekli yetenek ve becerileri sağlayacaklardır (Parekh,2002:169). Bu açıdan sosyal çevre sosyal kimlik edinimi için önemli bir rol oynadığı gibi, sosyal kimlik edinme sürecinin hangi etmenlerce çerçeveseleneceği hakkında da bizlere fikir vermektedir.

Sosyal kimliğin oluşmasında birkaç varsayımdan bahsedilmektedir. Öncelikle bireyler her zaman olumlu bir benlik oluşturma eğilimdedirler, bu sebeple benlik saygılarını korumak, artırmak ve olumlu bir sosyal kimliğe erişmek isterler. Ayrıca bireyler sosyal kimliğin olumlu kurulması için, ait olduğu grup ile ötekiler arası yapılan karşılaştırmada iç grubu pozitif olarak tanımlar. Eğer iç grup ve dış grup arasında prestij açısından farkların belirginleşmesi ve bireylerin sosyal kimliği üzerinde olumsuz etki oluşturması halinde, bireyler gruptan ayrılıp, pozitif imaj oluşturabilecekleri gruplara katılmakta ya da mevcut grubun imajını olumlu şekilde değiştirmeye gayret etmektedirler (Tajfel ve Turner,1979: 40). Bu varsayımlardan anlaşılan, sosyal kimlik kendini tanımlarken daha çok olumlu imaj ile örmeye çalışmakta, olumsuz söylem ve eylem içerecek grup aidiyetlerinden kaçınmaktadır.

Diğer taraftan sosyal kimliğin edinmesi süreci belli aşamalarla meydana gelmektedir. İlk olarak bireylerin belli kategorilerle tasniflenmesini ifade eden “sosyal sınıflandırma” aşamasıdır. Bu aşamada kişiler belli özellikler ile gruplanır ve gruplandıkları o yapı ile sosyal kimlik edinme sürecine dahil olurlar. Bu kategorileştirme ve gruplama, bilinçli bir üretim sonucunda meydana gelmekle birlikte, bedensel ya da kalıtsal bozuklukları anlatmak için değil, tamamen zihni yapıların yansıması olarak oluşturulmaktadır. İkinci aşama “sosyal kimlikleşme” aşaması; bireyin kendi ve ötekilerin gözünde kimlik edinme sürecidir. Üçüncü aşama ise “sosyal karşılaştırma” aşaması; bireyin kendilik bilincinin gelişmesini, ötekiler karşısında oluşturduğu

benlik algısını ifade eder (Cameron, 2004). Sosyal sınıflandırma ve karşılaştırma, grup kavranışının oluşmasına neden olur. Grup davranışı ise ayrımcılık, kalıpsal yargılar, grup kurallarına uyum sağlama gibi eylemleri içinde barındırır. Netice itibarıyla grup dayanışması gelişen yerde, sosyal karşılaştırma iç gruptan yana oluşur (Hogg ve Abrams,1998). Bu anlamda sosyal karşılaştırmanın üç temel güdüsünden bahsetmek gerekir. Bunlar; kendini değerlendirme, kendini geliştirme ve benlik değerini yüceltmedir (Bilgin,2000:136-137). O halde sosyal karşılaştırma sürecinde iç grubun dış gruba göre olumlu algılanması, pozitif benlik gelişimini destekler.

İnsanoğlu, hükmetme isteği sebebiyle kavramlar ve kategoriler kullanarak bir düzen geliştirir. Bu düzen insan düşüncesinin ve eyleminin ürünüdür ve karmaşık olan gerçekliklerin daha sade bir forma girmesine yardımcı olur. Schnapper (2005:153)'a göre kategorileştirme;

“Bilinmezi bilinir kılarak bireyin gündelik yaşantıyı yönlendirmesini, nesnelere ve deneyimleri tanımlamasını sağlar. Kategoriler, bireysel ve kolektif oluşuma ilişkin toplumsal bir sürecin ürünüdür. Kategorileştirme ve genelleştirme, değeriyleştirme-değersizleştirme insan zihninin doğal süreçleridir. Böylelikle kategorileştirme süreci algıları genelleştirmeye, gruplar arasındaki aykırılıkları vurgulamaya ve üstü açık ya da kapalı olumlu ya da olumsuz değer yargıları atfetmeye yol açar.”

Aynı zamanda bu kategorileştirmenin toplumsal stereotipleri besleyip ve muhafaza edeceğine vurgu yapan Schnapper (2005:155) *“bu süreçlerin bazı kişilerin, kendi aidiyet ya da referans gruplarında egemen olan etnik ve ırksal önyargıları neden sabırsızlıkla benimsediklerini ve onların muhafaza edilmesine nasıl katkıda bulduklarını”* açıklamaktadır.

Kısacası, sosyal kimlik oluşumunda kategorileştirme, sosyal kimlikleşme ve sosyal karşılaştırma aşamaları, bireylerin üzerinde pozitif kimlik oluşturması yanı sıra, öz güvenlerinin ve öz saygılarının artmasına da etki etmektedir. Öz saygı; kişisel ve kolektif kimliğin duygusal ögesi ya da kimlik imajı hakkında yapılan bir değerlendirme olarak tanımlanır. Bir bakıma bireyin kendi değeri ve ben'in değerine ilişkin bilgi, kişisel değer duygusu, kendi değerini görme, kendini sevdirmeye ve kendini onaylatma eğilimidir (Bilgin,2014:168). Bu açıdan bireyler öz saygılarını korumak ve yükseltmek isterler. Pozitif bir benlik imgesine ulaşma amacı taşırlar. Aksi durumlar yaşayarak damgalanan bireyler özsaygılarını olumsuz etkileyen, negatif kimlik edinimi ile karşı karşıya kalmaktadırlar.

2.3. Ötekinin Konumlandırılması ve Sosyal Kimlik

Bireyler toplum içerisinde doğum ile başlayan ve yaşam boyu devam eden statülere sahiptir. Her birey sahip olduğu bu statüler yoluyla kendini tanımlamakta hem de kendi dışındakileri tanımlama ve konumlandırma da kendine bir ölçüt oluşturmaktadır. Bireyler toplumsal hayatın hemen her alanında ben ve öteki tanımını ile bu konumları içselleştirmektedirler. Buna bağlı olarak bireyler kendi benliğini kurma ve öteki aktörleri tanımlama ihtiyacı hissetmektedirler (Eisenstadt ve Giesen,1995).

Sosyal benlik kuramcısı Mead toplumsallaşma sürecinde benliğin inşasında ötekilere önem atfeder. Ona göre öteki, benliğin dışında ama benlik ile ilişki içerisinde olan bütün sosyal varlıklardır. Bireyin ötekini tanıması ve tutumlarını değiştirmesi ya da yönetmesi ile ötekine referans olmaya başlaması benlik gelişimi için önemlidir. Ait olduğu toplumsal grup içerisinde gelişen ve içselleştirilen her bir öteki konumu, benlik üzerinde etki etmektedir. Yine Mead benlik kavramının oluşmasında bütünlüğü sağlayan “genelleştirilmiş ötekiler” kavramını kullanır ve benlik oluşumunda grup aidiyetine bağlı olarak ötekiliği tanımlar. Genelleştirilmiş öteki kavramı, Mead’ın sosyal benliğini tamamlayan nesnel ve öznel benliğin oluşmasında önemli bir role sahiptir. Ona göre, bireyler genelleştirilmiş ötekiden kaynaklanan tutumu içselleştirerek düşünürler. Dolayısıyla genelleştirilmiş ötekinin tutumu ait olunan bütün toplumun tutumunu oluşturur (Mead,1934;154. -156). O sebeple öteki, kendisi dışındaki bütün diğerlerini ifade ederken, genelleştirilmiş öteki kavramı, bireye benlik kazandıran içinde bulunduğu gruba işaret eder.

Maalouf (2017:30), kimlik oluşumunda öteki ile ilişkiyi “ölümcül kimlikler” olarak tanımlayarak, tek bir aidiyete indirgeyen insanların, taraf tutucu, katı, hoşgörüsüz, baskıcı, kimi zaman kendini yok edici bir tavra ve çoğu zaman katillere ve katil yandaşlarına dönüştüğünü ifade etmektedir. Ötekilere karşı geliştirilen tavır ile kendilerini asla onların yerine koymayan, çektikleri acılara karşı merhamet göstermek istemeyen, ötekilerin budunlarını kendi dinleri ve ulusları için tehdit olarak gören ve bu tehdittin ortadan kalması için yapılacak her şeyin meşru kabul edildiği bir anlayış doğacaktır. Bu anlayış ile bireyler ya da gruplar katliama girişme noktasına geldiklerinde, bunu kendi halklarının yaşamını kurtarmak, kimliklerine sahip çıkmak gerekçesiyle kendi vicdanlarını rahatlatacak, canı olmadıklarına kendilerini inandıracaklardır.

Bu noktadan hareketle Giddings (1896:143)’ın “Benzemeyeni itme” kavramında bize benzemeyene karşı duyduğumuz antipati evrensel ve olağan bir görüngü olarak kabul edilir. Fakat bu görüngünün evrensel olduğu varsayımı, bize benzemeyen karşısında duyulan

tiksintiye kck çocuklarda rastlanmadığı, bunun toplumsallaşma sırasında edinilmiş bir tepki olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla grupları “biz/aidiyet grubu” ve “teki/dış grup” algısı içerisinde ayırştırmak toplumsal süreçlerin ürünüdür. Toplumsal etkileşim olmaksızın böyle bir eğilim oluşmaz. Bireyler etkileşim yoluyla kendilerini öteki ile konumlandırmakta ve bu konumlandırma ile grup ve bireysel kimliklerinin oluşmasını sağlamaktadırlar. Aynı zamanda diğerleri ile kurulan etkileşim, bireyin kendisine ilişkin duygu ve öz saygısını etkilemektedir. Benlik gelişiminin önemli bir kısmı da aynı şekilde toplumsal katılım sayesinde öğrenilen rollere bağlıdır. Sosyal rollerin yerine getirilmesi de değerlilik duygusu ile ilgilidir. Sosyal kimlikle birlikte, öz saygının gelişimi toplumsal konuma bağlı öğrenilen rollerle ilişkilidir. Dolayısıyla tekiler yoluyla da edinilen benliğin pozitif konumlanması ona bağlı gelişecek rollerin yerine getirilmesinde i değerlilik duygusunu artırmakta ve benlik saygısını yükseltmektedir.

John Turner’a (1987) göre bireyin benlik saygısı, onun bulunduğu sosyal sınıf ile kendini algıladığı sosyal kimliğe bağlıdır. Olumlu bir benlik saygısı, insan onuru için önemli olmakla birlikte, bazı durumlarda bu gereksinimi gidermek sosyal kimliğe düşmektedir. (Bilgin,2014:107). Özellikle bireylerin kendisi dışındaki/ diğerlerinin onun hakkında edinmiş olduğu kanaatler çerçevesinde kendi kimliğini oluşturma eğilimine girmektedir.

Merton (1948:194) “kendini gerçekleştiren kehanet” kavramını, bir yanlış davranışın oluşmasına sebep olan yanlış bir durumun, daha sonra gerçeğe dönüşmesi olarak ifade etmektedir. Burada diğerlerinin tutum ve kanaatlerinin birey üzerindeki etkisinin içselleştirilmesi neden olmaktadır. Dolayısıyla ötekileştirilen birey yani, kurban rolüne girerek, ona atfedilen değersiz hissettirici durumları kanıksamakta ve ona sürekli dayatılan imgelere uygun davranış göstermeye başlamaktadır. Böylelikle kendisini ötekileştiren, kurban rolüne girmesine sebep olan bütün önyargıları kabul etmiş ve dolayısıyla doğrulamiş olmaktadır. Ötekiler tarafından kurban rolüne sokulmak ve kurbanın kendisine biçilen bu rolü içselleştirmesi, kendini gerçekleştiren kehanet olarak, kurban yaratma sürecini tetiklemektedir. Bu süreç kurbanın kendisini fark edip bu döngüyü bozmak istemesiyle başlayan ve artık bireylerin damgalandığı kimlikten kurtulmak isteği ile başkaldırması ancak bir sosyal hareket ile kendini gösterecektir. Bu yaklaşıma örnek olarak Schnapper (2005:142)’ın ifade ettiği durum açıklık getirmektedir;

“Yahudi kendi geleneğini ve kendi mesleğini küçümsüyor, kendini Yahudi düşmanlarının bakış açısına mahkm ediyordu: ıkarıcıydı, aşağılıktı, çirkindi, ötekilere düşmandı, vb. Siyah da,

kıvırcık saçlarından ve derisinin renginden nefret ediyor, Beyazlar tarafından tanımlanmış güzellik ölçütlerini benimsiyordu. Bu kısır döngüyü bozmak imkânsız olmasa bile zordu; ta ki kurban isyan edinceye, taşıdığı lekenin anlamını bozuncaya ve toplumun aşağılık olmanın işareti olarak ona hep dayattığı bu lekeyi kendi onurunun işareti ve amblemi sayıncaya kadar. Birleşik Devletler’de köktenci olduğu söylenen Siyahların sloganında olduğu gibi: “Black is beautiful”.”

Damgalanmanın birey üzerindeki etkisi bireylerin ötekiler karşısında tutumları sosyal hareketlerin oluşmasına da bu anlamda zemin hazırlamaktadır. Bu acısan sosyal hareketlerin çeşitleri olarak klasik ve yeni sosyal hareketlerin oluşmasında damgalanmanın ateşleyici etkisini anlamak gerekmektedir.

Toplumsal yapı, hiyerarşik bir düzen barındırmaktadır. Hiyerarşiye sahip olması ise, doğrudan olmasa da baskı ve zorunlulukları içermektedir. Bu toplumsal alan, ekonomiden kültüre, siyasetten ideolojiye birçok mücadeleleri de kapsamaktadır. Baskı ile elde edilecek beklentilerin yüksek olduğu/boşa çıktığı ya da yönetici sınıfların gücünün zayıfladığı zamanlarda, kitleler daha çok kendiliğinden bir biçimde başkaldırmaktadırlar. Bu başkaldırıları, isyan, ayaklanma ve kaçış biçimlerini almış olmakla birlikte, birer muhalefet biçimidirler. Bazen baskı ya da sömürünün azaltmasını başarmış, bazen de bunu hiç başaramamışlardır. Fakat çoğu kez başkaldırıları süreksiz olmuştur ve bu yönetici kesim için en büyük avantajdır. Bu anlamda baskıya karşı çıkmak, kitlesel bir karşılık bulmakta ve toplumsal hareketi meydana getirmektedir (Wallerstein vd., 1995: 34). Dolayısıyla baskı oluşturan herhangi bir damgaya karşı gelişen baş kaldırının sonucunda bu sosyal hareketleri görmek mümkün.

Touraine (2000:128), klasik toplumsal hareketlerin; *“her zaman bir egemenlik bağıni koparmak, bir eşitlik ilkesini getirmek, eski üretim, yönetim ve aşamalanma/kademelenme biçimlerinden farklı, yeni bir toplum yaratmak”* istediğini vurgulamaktadır. Değişen toplumsal yapı, bilgi ve teknoloji artık toplumsal hareket mahiyetlerini de değiştirmiş, *“günümüzde, Postmarksizm yanında, 19. yüzyılın faşist, sosyalist akımları dinamikliğini koruyamamış, yerlerini büyük ölçüde çevrecilik, feminizm, barışçılık, eşcinsellik, liberal düşünce sistemi ve siyahlar diye adlandırılan yeni oluşumlara terk etmek durumunda kalmıştır.”* (Türkdoğan, 1997: 9-10). Dolayısıyla sosyal hareketler klasik ve yeni diye tanımlanarak ayrışırken, sosyal, kimliksel, çevresel vb. taleplerle gerçekleşmekte ve demokratik yeni platformların şekillenmesinde önemli bir katkılar sunmaktadırlar. Bu hareketler, özellikle farklılıklara alan açmakta, farklılıkların kendini gerçekleştirmesine imkân tanımakta ve yapısal olarak farklılığa vurgu yapmaktadır.

Artık insanlar sadece işçi oldukları için ya da bir sosyal sınıfa ait oldukları için sosyal hareketlere dahil olmazlar. Kendilerine ait olan bütün mikro özellikleri de taşıdıklarını ve aslında bütün özellikleriyle var olmak istediklerini ve bu şekilde kabul görmek istediklerini vurgularlar. Günümüzde özellikle ırkçılık karşıtı hareketler, feminist hareketler, cinsiyetçi hareketler vb. pek çok hareket, farklılıklar üzerinden toplumsal hareketlerin damgalanma ile yeniden anlaşılması gerektiğini bizlere göstermektedir. Zira “siyah”, “kadın”, “köle”, “işçi” vb damgalamalar yoluyla da toplumsal ayrışmanın taşları örölmüş ve buna karşı geliştirilen hak mücadelesi sosyal hareketlerin doğmasına zemin hazırlamıştır.

3. Damga, Damgalanma ve Sosyal Kimlik

3.1. Damga ve Kimliğin Negatif Dönüşümü

Damga pek çok düşünür tarafından farklı bağlamlarda ele alınarak ifade edilmektedir. İlk olarak Goffman’ın damga kavramı itibari üzerinden ifade etmiş, ve itibarın sarsılması üzerine konumlandırmıştır. Ona göre birey içinde bulunduğu durumu ile değeri düşürölmüş, gözden düşmüş ve lekelenmiş biridir. Yani kısacası itibarsızlaşma yoluyla birey, insan onurunun yok sayıldığı ve kusurların temel alındığı, ayrımcılığa maruz kalıldığı ve olumsuz sosyal kimlik inşası içinde temel haklarından mahrum kaldığı bir süreç içine girmektedir (Goffman,2014:29-31). Crocker ve diğerleri (1998:505) damga kavramını sosyal yönüyle değerlendirmiş, sosyal kimliğin değer yitimi olarak belirtmişlerdir. Diğer taraftan yine Goffman damgayı bir atıf vurgusu ile ifade ederken, damgalamaya neden olan sıfatlar ve kalıp yargıları işaret olarak yorumlamaktadır. Damgalanan kişiyi, toplumun kusurlu ve değersiz bireyler olarak tanımlamaları da mevcuttur (Jones vd. 1984:6). Becker (1963)’e ise toplumsal grupların oluşturduğu normlara uymayanların dışarıdakiler olarak tanımlanması ve damgalanması ile oluşan sapmaya vurgu yapar. Ona göre sapkın davranışlar, bir yönüyle temelinde damgalanma sonucu oluşan kimlik edinimi ile gerçekleşmektedir.

Öncelikle damganın çeşitlerine vurgu yapmak gerekmektedir. Birbirinden oldukça bağımsız üç damga tipi söyledir: Birincisi; beden korkunçlukları, fiziki deformasyon durumu, ikincisi; zayıf irade, doğal olmayan tutkular, sapkın ve katı inançlar, ahlaksızlık olarak algılanan bireysel karakter bozuklukları(ruh hastalıkları, hapis yatmak, bağımlılık, eşcinsellik, işsizlik, radikal siyasi davranışlar vs.), son olarak; ırk, ulus ve din gibi etnolojik damgalar, soy bağıyla aktarılabilir ve ailenin tüm mensupları için kapsayıcıdır (Goffman,2014;33). Bu açıdan hem fiziksel görünüm, hem davranışsal durum, hem de sahip olunan kimlik üzerinde damgalama

söz konusu olabilmektedir. Sosyal kimliğin oluşumuna etkisi açısından değerlendirdiğimizden her tip damgalama çeşidinin kimlik şekillenmesinde etkin rol oynadığını söylemek mümkün.

Goffman damganın kişisel olmayıp, toplumsal olduğuna vurgu yapar. Ona göre damga kişinin görünen ve gerçek sosyal kimlikleri arasındaki mesafenin fazla olmasıyla belirginleşir ve ayrılmaya neden olur (Goffman,2014:51).

Damga üzerine oluşan literatürde farklı damgalama türlerinden bahsedilmektedir. Öncelikli olarak damgalama türlerini etki alanına göre birincil ve ikincil damgalama olarak kategorileştirilmiştir (Bos vd.,2013:2). Birincil damgalama diye ifade edilen durum, daha çok damgalanmış bireylerin deneyimlediği ayrımcılığa vurgu yapar ki etkin damga olarak da bilinmektedir. Diğer damgalama ise hissedilen, algılanan damgadır (Brohan vd., 2010:2-3). Hissedilen damgayı Goffman “courtesy stigma” olarak ifade eder. İkincil damgalama olarak görülen bu damgalama, damgalanan bireyin aile üyelerini de etkileyen ve onlarından bu damgalamaya olumsuz anlamda maruz kaldıklarını ifade etmektedir (Goffman,2014:63).

Diğer taraftan içselleştirilmiş damgalama diye ifade edilen damgalama türü de damgalanan kişinin kendisine atfedilen söylemleri kabul etmesi, içselleştirmesi ve kendisinde bu durumu kabule etmesini içermektedir (Rüsch vd., 2005:530). Bu açıdan birincil damgalamanın, hissedilen ve içselleştirilmiş damgalanmayı içerdiği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan ikinci damgalama, damgalanan kişinin aile fertlerine ya da yakın sosyal çevresini kuşatan bir özellik taşımaktadır.

Damgalanan bireyler, kendi kimliğine ilişkin ötekiler nelere inanıyorsa inanma eğilimindedirler. Kişinin kendisinin ne olduğuna ilişkin en derin duygular; “normal”, yani herkes gibi bir birey olduğu, dolayısıyla adilane bir şansa ve muameleye hakkı olduğu algısını beslemektedir. Damgalı birey çoğu zaman tam anlamıyla normal statü elde edemez dolayısıyla benlik, belirli bir defoya sahip olma durumundan, belirli bir defoyu düzeltme durumuna geçme ihtiyacı hisseder. Damgalı birey, belli koşullar sebebiyle kendisi gibi damgalanmış olanlara kapalı olduğu düşünülen etkinliklerde yetkinleşme/uzmanlaşma çabası hissederek, durumunu dolaylı olarak düzeltme gayreti içerisine girmektedir. Bu anlamda damgalanan birey, gerçeklik denen şeyden kopup, toplumsal kimliğinin mahiyetine ilişkin yeni bir yorum getirmeye girişmektedir. Damgalanan birey damgalama sürecinde defosuz, “normal”, sıradan insanların bile hayatlarının o kadar mükemmel olmadığını düşünmektedir. Bu damgalanmış olmanın getirmiş olduğu olumsuzlama durumuna karşı savunma mekanizmasıdır.

Goffman'a göre, damgalanan bireyler her anlamda dezavantajlıdırlar. Kendi kimliklerine yönelik tutumları damganın etkisinden bağımsız değildir. Toplum tarafından normal sayılacak bir statü elde etmeleri çok zordur ya da elde edemezler. Sahip oldukları damga ile kusurlu olduklarını düşür ve bu kusuru örtmek için bir uzmanlaşma çabasına girerler. Toplumsal ilişkiler içerisinde kendilerini diğerleriyle eşit konumlayamadıkları gibi, ötekilere karşı daha şüpheci, karamsar, düşmanca bir tavır takınabilirler. Kendilerini olumlama imkanı bulamadıkları gibi bunun arayışında da olmazlar ve toplumsal anlamada ayrışan, dışlanan bireyler haline gelmektedirler (Goffman,2014:39-43).

Dolayısıyla tıpkı sosyal kimliğin oluşumunda ötekinin etkisinin anlaşıldığı gibi damgalanan birey, tanımlanan damga ile sosyal kimliğini belirlemede ve bu belirlenim ile kendini ötekiler gözünde görme eğilimine girmektedir. Ötekiler ile arasında kurduğu bağ ona güven vermez ve aidiyet hissini zayıflattığı gibi bir belirsizlik içine de sokar. Bu belirsizlik hali kimlik oluşumunda daha çok olumsuz syem geliştirmesine, zayıf benlik algısına, daha çok muhtaç, acınası, kusurlu, itibarsız ya da kendini değersiz görmesi gibi söylemler ile kendini kategorileştirmesine sebep olmaktadır.

Parekh (2002:168), bireylerin toplumsal ilişkilerini düzenleyen ahlakı bir uygulama olan itibar kavramıyla, damgalanma ve toplumsallaşma arasındaki mesafeyi ifade etmektedir. İtibar bireysel olarak değil, bireyin toplumsal konumu gereği oluşur ve insan türüne ait olduğu yetenekler ile tanımlanır. Damgalanan bireylerin, insanlara ait bir takım özelliklerden mahrum oldukları ya da bir takım özelliklere sahip olmadıkları için, daha az değerli gibi algılanması itibar ve kıymet ilişkisi ile açıklanmaktadır. Özellikle insanların kıymetlerini reddetmeye başlamak, daha geniş kitlelerin bu insanları reddetmesine sebep olmaktadır. Bu da damgalanan bireylerin itibar ve kıymetinin grup dinamiği içinde şekillenmesine neden olmaktadır.

Damgalanma sonucu inşa edilen sosyal kimlik ile damgalanan bireylerin diğerleri tarafından gerçekten "kabullenilmedikleri" ve kendileriyle "eşit seviyede görmedikleri"ne bağlı olarak geliştirdikleri utanç duygusu, ortaya çıkan güçlü bir ihtimal halidir (Goffman,2014:36).

Özellikle kendini tanımlarken bir başka kimlikle girmiş olduğu karşılıklı temas ve insan zihninin karmaşık olana karşı göstermiş olduğu kategorileştirme, insanların benzer yanlarından ziyade farklı ve ayrıksı yanlarına vurgu yapmaktadır. Bu durum özellikle damgalama eğilimlerinin güçlenmesine ve kimlik oluşumunun negatif bir noktaya doğru dönüşmesine sebep olmaktadır. "*İnsanları kategorileştirmeye ve farklı gruplar halinde düzenlemeye yarayan*

bir etiketin varlığı bile (örneğin Beyaz/Siyah, Fransız/Alman, erkek/kadın, vb.), tek başına bu gruplara yerleştirilen bireylerin algılanışını etkileyebilir” (Moscovici,1984:470).

Kimliğin negatif dönüşümü noktasında Becker (1963:34) şunları söylemektedir:

"Bir kimseye kendisine takılan etikete göre muameleye tabi tutmak özel bir durum yerine kendini doğrulayan kehanet (self-fulfilling prophecy) şeklinde genel bir durum ortaya çıkarır. İnsanların fikrine göre bir insanın kişiliğini birçok mekanizmalar oluşturur. İlk olarak, kişi atipik bir davranış gösteren biri olarak tanındıktan sonra çeşitli toplumsal gruplardan o gruplar kişinin soyutlanmasına neden olmasa ve o grupta kişiye yönelik bir sosyal tepki bulunmasa bile ayrılmak durumundadır. Örnek olarak işyerinde homoseksüel olarak tanınan bir kimse için o işyerinde çalışmaya devam etmek neredeyse imkansızdır."

Damgalanma sonucu sosyal hayatın dışına itilme, ya da diyalogun dışında tutulmak, kişilerin ayrımcılığa maruz kalmalarına, normal olarak tanımlananların dışına itilmeye ve negatif sosyal kimlik edinimine yol açmaktadır.

Damgalamaya maruz kalan birey ile ait olduğu grup kendilerine yönelik olumlu bir tanım ortaya koyma ve kimliğe ilişkin yeniden değer biçme iradesini ele almaktadır. Damgalanan birey aynı zamanda nasıl aşağılandığı ve bastırıldığını da tanımlamaya başlar. Örneğin; Asya kökenli Britanyalılar, deri renginden dolayı maruz kaldıkları ırkçılığın ötesinde, Asyalı kimliklerini ve kültürlerini karalayan ırkçılık biçimi ile karşı karşıya kalmaktadır. (Modood,2014:66)

3.2. Damgalanma Bağlamında Normalliğin Kurulması ve Kimlik Üzerine Etkileri

Sıradan bir ilişkide takdir toplayabilecek bir kişi, merak uyandıran bir özelliğe sahip olabilir ve bu özellik onun ikinci plana atılmasına ya da damgalanmasına ve diğer bireylerin ona sırt çevirmesine neden olabileceği şeklinde ifade edilen durumlar, genel olarak beklentilerden olumsuz manada uzaklaşmayan bireyler “normal olanlar”dır (Goffman,2014:33). Bu açıdan normallik kavramı özellikle bir kusur yelpazesi içerisinde, kendisine herhangi bir kusur atfedilmeyen olarak tanımlanabilir. Normalliğe ne kadar yakın olunacağı ne kadar kusursuz olduğu ile ilişkilendirilebilir. Buradaki kusursuzluk, mükemmel olmanın ötesinde toplumsal hegemonik söyleme yakın olmak ve bu ölçüde değerlendirmekle ilgilidir.

Bu hegomonik söyleme ile normal olma ya da normalliğe yakın olma arasındaki mesafede, normal olmaya yönelik bir baskı kurulmaktadır. Dolayısıyla normal olmaya yönelik oluşturulan perspektif kimlik edinme sürecini de etkilemektedir. Normallik vurgusu dışında konumlanıldığında bireyin kendini kabulü yanında, toplumsal baskı da kendini göstermektedir. Dolayısıyla hegemonya kuran toplumsal yapı, güç oluşturmakta ve bu güç ile normalliğin

tanımı ortaya konulmaktadır. Bu sınıflandırma içerisinde olmak ya da olmamak bu güç tarafından belirlenmektedir. Sınıflandırma genetik, ırki ve bedensel özelliklere göre oluşmakta ve damgalanma sürecinin kurumsallaşmasına neden olmaktadır (Barnes,1998:36).

Bu kurumsallaşma ile normaller ve anormaller tasniflemesi kalıp yargılarla belirlenmekte ve bireyler için anormallikten ayrışmanın en bariz yolu normalliğe yakın olma ile ilgilidir. Damgalanan bireyler açısından anormallik üzerinden algılanabilecek her türlü söylemi, güç merkezine yakın olarak bertaraf etme çabası görülmekte ya da bireylerde kendini cezalandırma, inkar etme ya da intihar gibi eğilimler görülebilmektedir (Thomsan,1997:8; Cameron,1998:38)

Aynı zamanda damgalanan bireyler üzerine oluşturulmuş olumsuz söylemler ve damgalanma eğilimleri de bu söylemlere karşı çıkma, tepki verme ve damganın reddi noktasında refleks göstermelerine de sebep olmakla birlikte, bireylerin damgalanma durumunu içselleştirmelerini de mümkün kılmaktadır. Siyahların, beyazların değer yargılarını içselleştirmesi, siyah bireyin kendi gözündeki saygınlığının ortadan kalkmasına, kendini küçük görmesine, kendinden nefret etmesine varan bir dizi eylem geliştirdikleri ifade edilmektedir. Özellikle ABD’de 1960’lı yıllara kadar gettoda yaşayan siyah bireylerin saygınlığı, derilerinin renginin ne kadar açık olduğuna bağlıydı. Siyahların gittiği okulda yapılan araştırmalarda, siyah bireylerin neredeyse hepsi beyaz tenli ve düz saçlı olmayı hayal ettikleri, deri renginin daha açık olmasını tercih etmek istedikleri ve arkadaşlarını da bu ölçülere göre seçtikleri görülmektedir (Schnapper,2005:322). Normalliğin ölçütü olarak algılanan “Beyaz insan gibi olmak” beyazlara ait değerleri içselleştirmeyi ve normal olmaya ne kadar yakın olunursa, damgalanmanın önüne geçileceği anlayışı taşımaktadır. Fakat damgalanmanın özellikle fiziksel bir görüntü ya da biyolojik etkenlerden oluşması, bu damgadan kurtulmayı zorlaştırmaktadır. Hatta kendi ırk grubuna mensup kişilerce de toplumsal sınıf ayrışmasına bağlı olarak bir damgalanmaya ve ayrımcılığa maruz kaldıkları görülmektedir.

Charles Johnson’un 1941’de yapmış olduğu çalışmada siyahi burjuvazinin siyahlardan ve onların yaşam biçimlerinden nefret ettiğini, onları beyazların kullandığı ölçütlere göre sömürdüklerini ifade etmektedir. Siyah burjuvazi kendisini dışlayan Beyaz Burjuvazinin, kendini küçümsediği ve dışladığı bütün davranışları ve ırksal ön yargıları benimseyerek siyahlar üzerinde uygulama eğilimi göstermektedir (Schnapper,2005:326). Aynı ırktan gelen bireylerin bu denli bir damgalama ve ön yargı oluşturmaları, kendileri ile fiziksel olarak aynı özellik gösteren fakat toplumsal statüsü düşük olanlarla arasına mesafe koymak ve “normal” olan beyaz insana yakın davranışlar göstererek kabul görme eğilimi taşımaktadır. Normalliğin

ölçütü olarak algılanan duruma yakın davranışı göstermek, damgalanmadan muaf olunacağı anlayışının benimsenmesine sebep olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında damgalamayı sadece ön yargı ve kalıp yargılarla açıklamak yeterli değildir, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve politik gücün de damgalama için gerekli olduğu anlaşılmaktadır (Rüsch vd., 2005:531).

4. Sonuç

Sosyal kimlik, bireyin kendisi ile diğerleri arasında bir farklılaşmayı içermektedir. Kendisi ve diğerleri arasındaki özdeşleşmelerden hareketle sosyal kimlik inşa edilir. Sosyal kimlik, hem bireyin ait olduğu iç grup ve ötekileri oluşturan dış grup arasında hem de birey ve grup arasındaki çatışmada ortaya çıkar. Kimlik başka kimliklerce şekillenir. Diğerlerinin birey üzerindeki etkisi sosyal kimliğinin şekillenmesinde etkin rol oynar. Bireyler sosyal çevreleri ve dış gruplar neticesinde maruz kaldıkları damgalar sonucu bir kategoriye sıkıştırılırlar ve bu kategorizasyon süreci damgalanmalarına ve bu damganın onların kimlik oluşumu üzerinde derinleşerek etkiler bırakmasına sebep olmaktadır.

Tajfel'in(1982:33) deyimiyle, damgalanan bireyin sosyal kimlik inşası için üyesi olduğu gruba pozitif bir imaj kazandırması ve sürdürmesi, aynı zamanda bireyin toplum içindeki yerini oluşturması ve tanımlaması gerekmektedir. Bu anlamda damgalanan özsaygının korunması pozitif sosyal kimlik edinimi açısından önemlidir. Fakat damga sosyal kimlik inşasının olumlu bir takım davranışların gelişmesine sebep olduğu gibi, olumsuz davranış kalıpları geliştirilmesinin de önünü açmaktadır. Olumlu anlamda, bireylerin, bu damgadan kurtulmak için olumsuz iç grup aidiyetinden kurtulma ve uzmanlaşma çabasına girdikleri görülmektedir. Buna bağlı olarak, kişisel haklarının farkında olmaları, kamusal anlamda her türlü fırsat eşitliğinin sağlanmasına yönelik çalışmalar yapmaları ve insan onuruna yakışır bir yaşam sürme gibi kişisel ve sosyal inşaya yönelik gayretler toplumsallaşma sürecini olumlu yönde etkilemektedir. Olumsuz anlamda ise bireyler, toplumsal manada ayrıksı bir konuma itilmekte ve normal kabul edilen standartların dışında kalmakta ya da kendilerini toplumdan ayıştırmaktadırlar.

Buna göre Taylor'un(2010:50), *“yalnızca kişilere borçlu olduğumuz bir kibarlık değil aynı zamanda hayati bir insan ihtiyacıdır.”*söylemi aslında tanınma ve kabul görmenin insani doğasına vurgudur. Bu noktadan hareketler tanınmayı iki düzeyde ele alan Taylor, “kişisel düzey” diyerek; kişilerle sürekli ilişkiye vurgu yaparken, “kamusal düzey” diyerek, eşit tanınma politikasının tanınma üzerindeki etkisine vurgu yapmaktadır (Taylor,2010:57). Kısacası insan

onuruna yakışır bir şekilde yaşamının yegane ölçütü olarak kişisel ve kamusal düzeyde kabul görmek sosyal kimlik inşası sürecinde önemli bir etken oluşturmaktadır.

Diğer taraftan davranışsal ve kimlikle ilgili sebeplerden dolayı damgalanan bireylerin, yalnızca “göçmenler”, “yabancılar” ya da “uyuşturucu kullananlar” biçiminde tanımlanması ve tasniflenmesi bile, diğerleri tarafından negatif söylemler ile tepkiler almaları için yeterli sebepler oluşturmaktadır (Schnapper,2005:153). Bu gruptaki bireylere karşı oluşan damgalama eğilimlerin en önemli sebebi ön yargılardır. Bireylerin kendisinden farklı olana karşı geliştirmiş olduğu savunma mekanizması ve diğerlerinin ötekileştirilmesi ile başlayan süreçte damgalama eğilimi ön yargılardan beslenmektedir. Allport’un ön yargı üzerine şu ifadeleri dikkat çekmektedir : “*Ön yargıyı, eğer yalnızca kişiliğin yapısı ve dinamiğinden yola çıkarak ele alırsak onunla ilgili bütünsel bir açıklama getiremeyiz. Durum, tarih ve kültürle ilgili etkenler de önemlidir.*” Bu sebepten ön yargının bireysellikten ziyade toplumsal bilinçten bağımsız olmadığı açıktır.

Damgalanma ile bireyler olumsuz bir kimlikle etiketlenerek ayrımcılığa maruz kalmakta ve değersizleştirilmiş bir kimliğe bürünmektedirler. Sosyal piramitte alt basamaklara doğru itilmekte ve diğerlerine göre daha aşağı bir kimliğe sahip olmaktadır. Sosyal piramitte alt basamaklarda olmak bireylerin öz saygısının yükselmesi veya korunmasını da güçleştirmektedir. Damgalı olmak, diğerlerinden olumsuz tepkiler almayı içerdiğinden öz saygıyı azaltmaktadır. Bireyin diğerleri tarafından algılanış şekli, damgayı içselleştirmesine sebep olmaktadır. Bu da özellikle bireylerin toplumsal aidiyetlerinin zayıflaması ile toplumla bütünleşme sorunlarını doğurmaktadır. Hatta etkileşimci teori çerçevesinde suç ilişkisi bağlamında değerlendirdiğimizde, kendini gerçekleştiren kehanet anlayışı ile bireylerin damgalandıkları söylemlere uygun davranış geliştirme, kabulleniş ve sapkın eğilimler gösterme durumları da ortaya çıkmaktadır.

Damgalanan bireylerin, en fazla saldırıya uğrayan aidiyetleri ile kimliklerini tanımlamaya eğilimli oldukları, kendilerinde kimliklerini savunacak cesareti bulamadıklarında gizledikleri ve ödeşme vaktini bekledikleri, aynı kimliği paylaşanların dayanışma içinde olduklarını hissettikleri an, birbirilerini harekete geçirip, cesaret vererek karşı taraftakilere cephe aldıkları ve onlar için bu durum kimliklerini kabul etmek mecburiyeti hissettikleri bir cesaret eylemine dönüşür (Maalouf,2017:27). Dolayısıyla bireyler, sosyal kimlik inşası sürecinde damgalanmanın oluşturduğu olumsuz imajı yok etme, damgayı karşı mücadele etme çabası içinde bulunurlar.

Özellikle damgalamanın fiziksel sebeplere dayalı oluşması, bireyleri itibarsızlaştıran, onların değerini düşüren söylemlerle algılanması, sosyal kimliğin oluşmasında damgalanan bireyi olumsuz yönde etkilemekte ve yaşadıkları toplumdan soyutlanmalarına sebep olmaktadır. Buna karşı damgalanan bireyler, kendilerine yönelik oluşan ayrımcılığa karşı durmakta ve damgalamalardan sıyrılmaya çalışmaktadırlar. Bunun için ise bireyler, kendi grupları ve hakları için mücadele edebilmektedirler. Bu mücadeleler ve hak arayışları toplumsal hareketlerin oluşmasına da neden olmaktadır. Özellikle yeni sosyal hareketler bağlamında değerlendirildiğinde, bireylerin kişisel birtakım özelliklerinden dolayı damgalanmaları, toplumsal hareketlerin oluşmasında aktör bir rol edinmelerine neden olabilmektedir.

Damgalanan bireyler, toplumsal hareketler ile sosyal kimlik oluşumunun pozitif şekilde temellenmesini sağlamaya çalışmaktadır. Buna bağlı olarak bireyler, yadsınan vatandaşlık durumlarının da gözden geçirilmesine, eğitim, çalışma, aile, yerleşim hakları gibi haklarının temin edilmesi için çabalamakta ve yoksulluğa, ayrımcılığa karşı temel insan haklarının korunması ve elde edilmesi için savunuculuk yapmaktadırlar.

Sonuç olarak; damgalanmış birey yağmalanmış bir kimliğe sahip olur. Kendi öz kimliği ve toplumsal kimliği arasında bir boşluk meydana gelir. Bunun neticesinde bireyler zamanla kimliklerini yeniden bu damgalama çerçevesinde inşa ederler (Googe,1994;104). Bireylerin damgalanması, var olan ön yargıları destekler bir kimlik edinmelerine, dışlanmalarına, ayrımcılığa maruz kalmaları neden olmaktadır. Özellikle ben-öteki anlayışı ile kendini konumlandıran birey öteki olarak her zaman kendini toplumsal aidiyetten ayırmakta, dışında tutmakta, normallığe yaklaş(a)madıkça toplumsal bütünleşmeden uzaklaşmaktadır.

Kaynakça

- Barnes, C. (1998). “*The Social Model Of Disability:A Sociological Phenomenon Ignored*, <https://disability-studies.leeds.ac.uk/wp-content/uploads/sites/40/library/Barnes-soc-phenomenon.pdf> Erişim Tarihi:07.12.2022.
- Becker, H. S. (1963). *Outsiders*. New York : Free Press.
- Bilgin, N. (2000). *Sosyal Psikolojiye Giriş*, İzmir: Ege Üni. Yayınları.
- Bilgin, N. (2014). *Kimlik İnşası*. İzmir: İzmir BB-Ahmet Priştina Kent Arşivi.
- Bos, A.E.R., Pryor, J.B., Reeder, G.D. and Stutterheim, S.E., (2013), “*Stigma: Advances in Theory and Research*”, *Basic and Applied Social Psychology*, 35(1): 1-9.
- Bozkurt, V. (2013). *Değişen Dünyada Sosyoloji*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

- Brohan, E., Slade, M., Clement, S. And Thornicroft, G., (2010), "Experiences of Mental Illness Stigma, Prejudice and Discrimination: A Review of Measures", BMC Health Services Research, 10(80): 1-11.
- Bumin, T. (2010). *Hegel /Bilin Problemi,Kle-Efendi Diyalektiği*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Burcu, E. (2006). "Özrllk Kimliği Ve Etiketlenmenin Kişisel Ve Sosyal Syemleri", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 23(2):61-86.
- Burcu, E. (2015). *Engellilik Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Cameron, C. (1998). "Choking: The Intrusion Of 'Otherness'" Into Actor Networks,Paper Presented To Comsumption Of Mass Conference,28 Nov,Centre For Social Theory And Technology, Keele -University: Cstt Publications.
- Cameron, J. E.(2004). "A Three-Factor Model Of Social İdentity". Self And İdentity. 3, 239-262.
- Corcer, M. (1997). *Deaf And Disabled Or Deafness Disable : Toward A Human Right Perspective*. Buckingham: Open University Press.
- Crocker J., Major, B. and Steele, C. (1998), Social Stigma, In D.T. Gilbert, and S.T. Fiske (Eds.), The Handbook of Social Psychology (pp. 504-553), Boston: MA: McGraw-Hill.
- Eisenstadt, S. N., Giesen, B. (1995). *The construction of collective identity*. European Journal of Sociology, 36(1), 72-102.
- Erikson, E. (1960). *Enfance Et Societe*, Delachaux Niestle, Lausanne.
- Giddings, F. H. (1896). *Principles Of Sociology*. An Analysis O F The Phenomena Of Association And O Social Organisation. New York: Mac Millan.
- Goffman, E. (2014). *Damga rselenmiş Kimliğin İdare Edilişİ zerine Notlar*. Ő.Geniş-L. Ünsaldı-S:N: Ağırnaslı (ev.). Ankara:Heretik Yayıncılık.
- Goode, E. (1994). *Deviant Behavior*, New Jersey: Prentice-Hall.
- Hakan, M. (1995). "Kimlik Nedir?", Kimlik Tartışmaları Ve Etnik Mesele Türkiye Günlüğü Dergisi, Sayı: 33, Ankara: Cedit Yayını.
- Hogg, M. ve Abrams, D. (1998). *Social Identifications*. London: Routledge
- Jones E.E., Farina, A., Hastorf, A.H., Markus, H., Miller, D.T. and Scott, R.A., (1984), *Social Stigma: The Psychology of Marked Relationships*, New York: Freeman.
- Maalouf, A. (2017). *lmcl Kimlikler*, A. Bora (ev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Mead, G.H. (1934). *Mind Self and Society from the Standpoint of a Social Behaviorist*. Charles W. Morris (Ed.). Chicago: University of Chicago Press.

- Mead, G.H. (1964). "The Social Self" Selected Writings, Andrew J. Reck (ed.). The University of Chicago Press. (ss. 142-149). Chicago & London.
- Merton, R. K. (1948) ."*The Self-Fulfilling Prophecy*".Antioch Review. 8, S. 193-210.
- Meral, P.S.(2011).Kurumsal Kimlik ve Marka, Ankara: Detay Yayıncılık
- Modood, T. (2014). *Çokkültürcülük Bir Yurttaşlık Tasarımı*, İ. Yılmaz(Çev.). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Parekh, B. (2002). *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek*. B.Tanrısever(Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Rüsch, N., Angermeyer, M.C. and Patrick, W.C., (2005), "*Mental Illness Stigma: Concepts, Consequences, and Initiatives to Reduce Stigma*", European Psychiatry, 20: 529-539.
- Schnapper, D. (2005). *Sosyoloji Düşüncesinin Özündeki İlişki*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- "Sociologists?". In The Disability Reader: Social Science Perspectives ,Ed.T.Shaekespeare, New York: Cassell Pub. http://thedigitalcommons.org/docs/shakespeare_social-model-of-disability.pdf Erişim Tarihi: 12.12.2022
- Tajfel, H. (1981). *Human Groups And Social Categories*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tajfel, H. (1982). *Social Psychology Of Intergroup Relations*. Annual Review Of Psychology, 33, 1-39.
- Taylor, C. (2010). *Tanınma Politikası Çokkültürcülük–Tanınma Siyaseti*. Y. Salman.(Çev.). İstanbul: Yapı kredi Yayınları
- Thomsam, P. G. (1997). *Extraordinary Bodies:Figuring Physical Disability İn American Culture And Literature* . New York: Columbia University Press.
- Turner, J.C. (1987). *Rediscovering The Social Group*, Basic Blackwell: Oxford
- Touraine, A. (2000). *Birlikte Yaşayabilecek miyiz?*. (O. Kunal, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi.
- Türkdoğan, O. (1997). *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*. İstanbul: Birleşik
- Wallerstein, I; Arrighi, G.; Hopkins, T. K. (1995). *Sistem Karşıtı Hareketler*. (Celal Kanat& Bülent Somay, Çev.). İstanbul: Metis.
- Zillioglu, M. (2008). "*Kimliğin Kavramsal Serüveni*". Sen Benim Kim Olduğumu Biliyor Musun? / Toplumsal Yaşamda Kimlik İzdüşümleri, H. Uğur(ed.) İstanbul: Hil Yayın.

Makale Bilgi Formu

Yazar(lar)ın Katkıları: Makale tek yazarlıdır.

ıkar atışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar atışması bildirilmemiştir.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar: Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kâr amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası: “Sosyal Kimlik İnşasında Damgalanmanın Rolü” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış, karşılaşılabilecek tüm etik ihlâllerde “Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi” hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk yazarlara aittir.